

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Neveléstudományi Doktori Iskola

Iskolapedagógia Program

A Doktori Iskola vezetője:

Dr. Pukánszky Béla, dr. habil., DSc, az MTA doktora

A Doktori Iskola programigazgatója:

Dr. habil. Szűts Zoltán, PhD

Tudlik Csilla

Gimnáziumi tanulók pályaeérdeklődési mintázatai

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Dávid Mária intézetigazgató főiskolai tanár

Eger, 2023

Tartalom

Bevezetés	3
A kutatás célja	4
A kutatás szakaszai és jellemzői	5
A kutatás hipotézisei	11
A vizsgálat eredményei és jelentősége	13
Felhasznált irodalom	20
Az értekezéshez kapcsolódó tudományos közlemények és előadások	22

Bevezetés

Minden ember eljut a pályadöntés fázisába. Egyeseknek könnyen megy, másoknak segítség kell hozzá. A jó pályadöntést alapvetően a személyiségvonások, a képességek, a pálya- és munkaerő-piaci ismeretek és a lehetőségek kiegyensúlyozott kombinációja biztosítja. Életünk során ma már nem egy pályaválasztási pontról beszélünk, sokkal inkább egy folyamatról, amelynek lehetnek elágazásai. A folyamatot karriernek, vagy életpályának nevezzük, mely hangsúlyozza az életkorokon átnyúló (az iskoláskoron messze túlmutató), főként az egyén döntési pontjaiban fokozódó támogatást és a személyiség, a tanuló egyéni pszichés fejlettségéhez alkalmazkodó életpálya-menedzselési kompetencia-fejlesztést (*Borbély-Pecze, 2010, 8.*). Az életpályát – és benne az egy vagy több döntési pontot – akkor tudjuk hatékonyan segíteni, ha feltárjuk az egyénre jellemző pilléreit. Többféle pályamoddellel igyekeztek a terület kutatói leírni, mely összetevők járulnak hozzá az optimális pálya kiválasztásához. Egyes elméletek a pályaalkalmasságot hangsúlyozzák, az egyén képességeit sem előtt tartva (*Parsons*), mások több vonás dinamikájában látják a megoldást (*Holland*), míg a fejlődélméletek (*Super*) a fázisok fokozatos egymásra épülését tartják fontosnak, a modern elméletek (*Lent-Brown-Heckett, Savickas, Patton-McMahon*) pedig a környezet befolyásoló hatását említik. Valamennyiben azonban hangsúlyosan jelenik meg a pályaérdeklődés, mint meghatározó tényező.

A jelenség nem véletlenül áll a kutatások középpontjában, hiszen ami érdekel, azt szívesebben és kedvvel csináljuk, általa a cselekvés sikerélményhez juttat, elégedettséggel tölt el, gyorsabb a tanulás és kitartóbb az egyén a feladatokban. Emellett a tanulási motivációban és ezen keresztül a lemorzsolódás megakadályozásában sokkal nagyobb szerepe van az érdeklődésnek, az értékeknek, mint a „mérni” kívánt kompetenciáknak, amelyek képességeknek tűnnek, hiszen ezek fejleszthetők (*Borbély-Pecze-Fazakas-Juhász, 2019*). Az érdeklődés ma már bizonyítottan hatással van számos a személyes, a tanulmányok és a munka világával kapcsolatos jóllétünkre. Jelentős az irodalma annak a gondolatnak, hogy a pályák felfedezéséhez és megismeréséhez kapcsolódó tevékenységeket az érdeklődés indítja el, majd ez olyan viselkedéssort generál, amely közvetlenül reflektál az egyén teljesítményére a munka világában.

Az érdeklődés fontos pillére tehát az egyén sikerességének, elégedettségének, motivációs bázisának, tanulmányi előmenetelének és karrierjének, ezért alapos megismerése nem mellőzhető. Ahogy *Csirszka* (1966) megfogalmazta, az ifjúság érdeklődése – természetes módon – a társadalmi, gazdasági körülmények függvényében változik, ezért állandóan friss adatokról szükséges gondoskodni.

A kutatás célja

Kutatásunk célja volt egyrészt egy külföldi pályaeérdeklődést vizsgáló önértékelő eljárás saját mintára történő adaptációját végrehajtani, másrészt az eszközzel feltárni, mi jellemzi a diákok pályaeérdeklődését. Az érdeklődés leírásán kívül változóként dolgoztunk az érdeklődés másodlagos konstruktumaival, a differenciáltsággal és az elevációval (érdeklődés rugalmassága), továbbá feltártuk az érdeklődés és a pályaválasztási bizonytalanság, a tanulmányi eredményesség és az iskolai pályaeorientációs tevékenység kapcsolatát. A téma folyamatos és aktuális a nemzetközi szakirodalomban, hiszen a pályadöntés az egyént többször érintheti az életében, eredménye áthatja és formálja a teljes életpályát, továbbá szoros kapcsolatban áll az oktatási rendszer egészével és a munka világával. Hazánkban azonban kevésbé feltárt területről van szó. A kilencvenes évekig erőteljes volt az érdeklődés mérésére szolgáló eszközök bevétele vizsgálata, utána azonban jelentősen csökkent a figyelem a tanulók pályaeérdeklődése iránt. Több doktori disszertáció és cikk (*Varga, 1977, Várhelyi, 1983, Tatár, 1984, Tóth, 1985, Zakar-Helembai, 1985*) nyújtott bepillantást az akkori diákok érdeklődési struktúrájába, majd 2009-ban *Gebauer Ferenc* átfogó képet alkotott harminc év érdeklődésváltozásáról, illetve a *Tóth-Béky (2010)* szerzőpáros a szakképzésre fókuszálva vizsgálta középiskolások szakmaválasztását. Ezekon kívül leginkább a pályaválasztási döntést befolyásoló tényezők kerültek a középpontba (elsősorban a szülők befolyása, pályaválasztás indítékai), vagy csak mellékszálként jelent meg a pályaeérdeklődés feltárása egyes kutatásokban, ám mint a bevezetőben is jeleztük, oly sok területet érint a fejlődése, hogy a 21. század harmadik évtizedében szükségessé vált egy feltáró munka ebben a témában. Jelentőségét erősíti, hogy olyan korosztályra és iskolatípusra fókuszál, amely kiesik a vizsgálatok célkeresztjéből, mert vagy a pályaeérdeklődést a szakmaválasztással azonosítják a középiskola választása előtt, vagy az érettségi utáni továbbtanulási szándékot nem tekintik pályaválasztásnak. Így a gimnáziumi tanulók kevésbé részesülnek a választást segítő szolgáltatásokból és önállóan kell megküzdeniük a választással járó bizonytalansággal. Az eredmények ismeretében képet kaphatnak az oktatás szereplői a fiatalok pályaeérdeklődési elképzeléseiről, illetve az azt befolyásoló tényezőkről.

A kutatás szakaszai és jellemzői

Vizsgálatunkat a szakirodalom áttekintésével kezdtük. A feldolgozott szakirodalom azonban hagyott nyitott kérdéseket a pályaeérdeklődés vizsgálatakor, ezért kutatási kérdéseinket a következőképpen fogalmaztuk meg:

Mi jellemzi a gimnáziumban tanulók pályaeérdeklődését?

Formálják-e az iskolai pályaeorientációs szolgáltatások a tanulók pályaeérdeklődését?

Az érdeklődés differenciáltsága és rugalmassága összefügg-e a tanulók tanulmányi eredményével, illetve pályaválasztási bizonytalanságával?

Megállapíthatók-e olyan sajátosságokkal rendelkező tanulói csoportok, amelyekre az iskola személyre szabottan tudja tervezni pályaeorientációs munkáját?

A kutatási kérdések válaszaihoz leíró és összefüggés-feltáró stratégiát alkalmaztunk. Előbbit a tanulók érdeklődésének megismeréséhez, utóbbit pedig az egyes változók közötti kapcsolatok bemutatásához használtuk.

Mint korábban rávilágítottunk, egy új pedagógiai-pszichológiai pályaeérdeklődést feltáró eszközt is szerettünk volna meghonosítani saját mintán vizsgálatunk során, ezért első lépésként az attitűdvizsgáló eljárás használhatóságát kellett biztosítanunk. Az elővizsgálat során a fővizsgálatban használni kívánt Karriertábla elnevezésű kérdőívet adaptáltuk saját tanulói mintára. Használatát az tette szükségessé, hogy kevés középiskolások pályaeérdeklődését feltáró eszköz létezik hazánkban, illetve a működők nem kellően részletes eredményt adnak, vagy csak online verzióban érhetők el, vagy terjedelmük megnehezíti használatukat. A létezők avatott kézben igen hasznosak, mégis több nehézségbe ütközik a használatuk. Egyes kérdőívek a gyorsan formálódó képzési és munkaerő-piaci változásokat kevésbé tudták követni, így például a régiebbiekből már hiányzik például az informatika érdeklődési terület. Akad eltérő kompetenciát igénylő eszköz, vagyis a nem önértékelő eljárást a felhasználó önállóan nem tudja alkalmazni. Néhány kérdőív adatfelvétele bonyolult és hosszadalmas, illetve az eredményekhez komoly számítások kellenek. Értelmezésük nem egyértelmű, ha nem kéri szakember segítségét, hiszen az eszköz olykor munka iránti attitűdre, munkamódra vagy munkakörnyezetre vonatkozik. Még kevesebb olyan kérdőív van, amely konkrétan a képzési rendszerhez igazodik.

Mind az elővizsgálat, mind pedig a fővizsgálat két szakaszt foglalt magában. Előbbi első szakasza a pályaeérdeklődés feltárását segítő eljárás kismintás próbavizsgálatát jelentette, vagyis 30 fő gimnáziumi tanuló segítségével az eszköz látszatérvényességét vizsgáltuk meg. A második szakaszban pedig egy háromszáz fő feletti gimnáziumi mintán ellenőriztük az első szakasz eredményeit, illetve az eszköz konvergens érvényességét más érdeklődést mérő eszközzel vetettük össze.

A fővizsgálat szintén két szakaszra oszlott. Tanulókon végzett kérdőíves adatgyűjtést terveztünk, mely során a pályaeérdeklődésre, a pályaválasztási bizonytalanságra, illetve demográfiai adatokra vonatkozó kérdéseket tettünk fel. Ezt 490 fő célcsoportunkba tartozó gimnáziumi tanuló töltötte ki. Feltételeztük ugyanakkor, hogy lesznek olyan eredmények, amelyek előzetes tapasztalatunk szerint pontosításra szorulnak, ezért tanulói egyéni interjúval egészítettük ki vizsgálatunkat. Kérdéssorral kerestük meg a mintában szereplő tanulók közül azokat, akik olyan csoportba tartoztak, amelyek eredményei vizsgálatunk szerint pontosítást igényelnek.

Ez a módszer alkalmas nézetek, vélemények és kiegészítő adatok gyűjtéséhez. Az interjút strukturált kérdésekkel vezettük be, melyben a speciális csoportokat, a bizonytalansággal jelentősebb mértékben érintetteket kérdeztük meg, továbbá az iskolai pályaeorientációs munka felől tudakozódtunk. Az 1. számú táblázat összefoglalóan mutatja, feltételezéseinket hogyan igyekeztünk több oldalról megközelíteni.

A vizsgálat szempontjából kulcsfontosságú volt a pályaeérdeklődés differenciáltságának és rugalmasságának megállapíthatósága. *Holland* (1997) szerint a differenciáltság kiszámításához az egyén érdeklődéskérdőíve skáláinak legmagasabb és legalacsonyabb nyerspontszámát vesszük figyelembe. Minél nagyobb a differenciáltság szintje, az egyén figyelme annál inkább egy speciális terület felé tolódik. A pályaeérdeklődés rugalmasságának többféle számítási módjával találkoztunk a szakirodalomban. 1999-ben *Fuller, Holland és Johnston* (1999) az egyén érdeklődési kérdőívének egyes területeire adott pontszámainak összegével dolgozott. *Bullock és Reardon* (2008) az egyes érdeklődési területek standard értékeinek összegeként jelölte meg a rugalmasság szintjét. *Tracey és munkatársai* (2014, idézi *Atitsogbe és mtsai*, 2018) pedig az egyes érdeklődési területek összegének átlagaként értelmezték a rugalmasságot. Kutatásunkban ez utóbbi mintát követtük a számítások során.

1. számú táblázat A kutatás vizsgálati típusainak, módszereinek és résztvevőinek összesítése

A vizsgálat típusa	A vizsgálat módszere	A vizsgálat témája	A vizsgálatban résztvevők létszáma
elővizsgálat	kérdőíves vizsgálat	Karriertábla kérdőív kismintás próbavizsgálata a látszatérvényesség igazolásához	30 fő
	kérdőíves vizsgálat	Karriertábla kérdőív nagymintás vizsgálata a saját mintán történő adaptáció érdekében	327 fő
fővizsgálat	kérdőíves vizsgálat	pályaérdeklődési, pályaválasztási bizonytalansági és demográfiai adatok gyűjtése a tanulói csoportok összehasonlítása és a változók összefüggéseinek vizsgálatához	477 fő
	egyéni strukturált kérdéssor	lányok és 10. évfolyamos tanulók véleményének mélyebb megismerése	32 fő

A vizsgálatunk során nyert adatok kiértékeléséhez IBM SPSS programcsomagot használtuk, továbbá a tanulói strukturált kérdéssorok feldolgozásához a MAXQDA alkalmazást vettük igénybe.

Vizsgálatunk során változatos mintával dolgoztunk. Az elővizsgálat első és második szakaszában 2018 és 2019-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Pedagógiai Szakszolgálatnál továbbtanulási tanácsadáson részt vett gimnáziumi tanulókat vontunk be.

A kismintás (30 fő) vizsgálat esetében csak az életkort vettük figyelembe a látszatérvényesség megállapításához.

Az elővizsgálat nagymintás változatának tanulói (N=327, 220 lány és 107 fiú, átlag életkoruk 16,64 év) Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gimnáziumaiból, különböző nagyságú településeiről és évfolyamaiból kerültek ki. A mintában domináltak a lányok, illetve a tízedik évfolyamosok, mivel a pályatanácsadáson részt vevők közül véletlenszerűen válogattuk őket, és a tanácsadási segítség ezen az évfolyamon a legaktuálisabb.

Kutatásunk fővizsgálatának mintájához Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gimnáziumain keresztül jutottunk el szakértői mintavétellel. Az intézmények közül azokat kerestük meg, amelyek sem általános iskolával, sem pedig szakképző résszel nem rendelkeztek. A

visszajelzések alapján egy nagy múltú gimnáziummal vettük fel a kapcsolatot, ahol az intézményvezető is támogatásáról biztosított a kutatás megvalósításához, s az iskola teljes tanulóközösségét bevonhattuk a vizsgálatba. Az iskolában általános négy évfolyamos, nyelvi előkészítő ötéves és Arany János Tehetséggondozó Program szerinti képzés folyik. Bár mintánk semmilyen szempontból nem volt reprezentatív, mégis jól jellemzi általában a gimnáziumi tanulók közösségét. Az adatgyűjtésnek a kutatási tervnek megfelelően 2020 szeptembere és decembere között kellett megtörténnie. A Covid-19 járványhelyzet előírásait betartva nem léphettünk be az intézménybe, ezért az osztályfőnökök részére egy útmutatót készítettünk a felmérés lebonyolításához, így biztosítva az azonos körülményeket. A diákok és a szülők tájékoztatást kaptak, hogy a válaszadás önkéntes és anonim, továbbá ellenszolgáltatás nem jár érte. A tizennyolc osztályból a 2020. november 11-i digitális oktatásra való áttérés miatt két osztály maradt ki a felmérésből, így összesen 490 diák válaszait rögzítettük. Azokat a tanulókat töröltük az adatbázisból, akik a kutatás szempontjából releváns információkat nem rögzítették, így végül 477 fő anyagával dolgoztunk.

A tanulók 15 és 19 év közöttiek, átlag életkoruk 16,93 (SD: 1,308). A mintában közel kétszeres volt a lányok létszáma (65,6%), hét fő pedig nem jelölte a nemét, az évfolyamok közötti eloszlás egyenletes.

A tanulói interjúkat szintén az iskolán keresztül bonyolítottuk írásban feltett kérdéssor segítségével 2021 szeptemberében. A minta tanulóközösségének 6,7%-át (32 fő) sikerült elérnünk a megkereséssel.

A kutatás során négyféle eszközt használtunk. A Karriertábla kérdőív papír-ceruza eszköz, szabad választásos technikára épül, mely többféle információ társításával alakítja ki az eredményt: munkatevékenységre, munkamódra és tantárgyakra egyaránt rávilágít. Szövegezése és tartalma miatt középiskolás vagy idősebb korosztály tanácsadásában használható eredményesen. Tizenhat érdeklődési területet jár körbe a kérdőív, a tanulót egy kérdéskörön (érdeklődési területen) belül tizenhét alkalommal készíti fel válaszára, ahol csak az egyénre jellemző kijelentéseket kell karikázással bejelölni, mennyire kedveli az adott tevékenységet, tulajdonságot vagy tantárgyat. Az egyes érdeklődési területek az Egyesült Államok Munkaügyi Minisztériumának (O*Net: <https://www.onetonline.org/find/career?c=1>) rendszere szerint kategorizálódtak, a tizenhat érdeklődési kör pályautakat reprezentál (az O*Net rendszerben), amelyek alapján a tanuló tanulási, továbbtanulási és karrierterveket követhet. Gimnáziumi tanulók esetében tehát arra is alkalmas, hogy felsőoktatási irányt jelöljön, rá is mutattunk, hogy a magyar felsőoktatás tudományterületeire is illeszkednek az eredményei.

A kérdőívet az Oklahoma Department of Technology and Education munkatársai fejlesztették, engedélyükkel az eszköz magyarra fordítása megtörtént. Az eredeti verziót két pályatanácsadásban dolgozó, az angol nyelvet bíró szakember ültette át magyarra, majd a változatok összevetésével kialakították a végleges formát. Ezután kismintás látszatérvényesség vizsgálatával visszajelzést kaptunk, érthető volt-e a tanulók számára, volt-e elírás a szövegben vagy zavaró-e a kérdőív kivitelezése. A vizsgálat fényt derített számozási, helyesírási és értelmezési hibákra, ezek javítása megtörtént.

A Pályaválasztási bizonytalanság skála kérdőív *Chartrand és munkatársainak* (1990) munkája, melyet *Lukács* (2012) érvényesített magyar mintán. A skála a pályával kapcsolatos bizonytalanság kognitív és érzelmi összetevőit vizsgálja. Az eredeti huszonegy helyett Lukács tizenhét állítással látta használhatónak a kérdőívet, amely négy faktorával követi az eredeti formát. A válaszadónak 1-5-ig tartó skálán kell jelölnie a pályaválasztással kapcsolatos szorongás (5 kérdés), az általános bizonytalanság (3 kérdés), az önismeretigény (5 kérdés) és a pályainformáció szükséglet (4 kérdés) szintjét. A szorongást a bizonytalanság előképének tekintik a szerzők, amely befolyásolja a pályadöntést. Az általános bizonytalanság magas szintje azt jelzi, minden feltétel megléte esetén sem tud döntést hozni az egyén, feltehetően az ehhez szükséges kompetenciák hiánya miatt. A pályainformáció szükséglete annak kifejeződése, hogy még szakmákkal, foglalkozásokkal kapcsolatos tudásra van szüksége az illetőnek, hogy meghozhassa döntését. Az önismeret jelentősége több pályaválasztási modellben is megjelenik, hiszen a képességek, érdeklődések és értékek ismerete nélkül nehéz pályaterveket készíteni.

A saját szerkesztésű háttérkérdőívünk a nem, életkor, évfolyam, lakóhely, szülők végzettsége és foglalkozása, szabadidős tevékenységekre, valamint továbbtanulási elképzelésekre terjedt ki. Ezekon túl három olyan területre kérdeztünk rá, amely kutatásunk szempontjából releváns. A tanulmányi eredmény esetében az előző év végi jegyeket, s nem csak az átlagot kértük a tanulóktól. Bár a pályaérdeklődés nem azonos a tantárgyi érdeklődéssel, mégis a tantárgyak által fejlesztett és átvihető kompetenciák kapcsolatot mutathatnak az érdeklődési irányok alapdimenzióival. Korábbi tapasztalataink alapján (*Tudlik, 2020*) bizonyos tantárgyak jobban hozzájárulnak az érdeklődés kialakulásához, illetve szintjének emelkedéséhez, ezért lehetőséget akartunk biztosítani, hogy a tantárgyakat önállóan is vizsgálat alá vehessük. Végül a távoli kapcsolódás okán ezen vizsgálat eredményeit nem használtuk fel a dolgozatban. Az iskolai pályaorientációs szolgáltatások felsorolásánál figyelembe vettük több korábbi kutatás szolgáltatási listáját (*Suhajda, 2017, Hegyi-Halmos, 2016, Csányi-Széll, 2020*), illetve saját tapasztalatok alapján ítéltük meg a jellemző iskolai pályaorientációs lehetőségeket, mint:

- iskolán kívüli pályaválasztási tanácsadás,
- iskolai csoportos továbbtanulási tanácsadás,
- üzemlátogatás,
- felsőoktatási nyílt nap,
- Szakmák Éjszakája program,
- vendégelőadók meghallgatása az iskolában,
- online segítség (pl. felvi.hu vagy egyéb honlap),
- iskolai pályaaorientációs nap,
- pályaválasztási kiállítás,
- Education kiállítás,
- önkéntes munka,
- diákmunka,
- osztályfőnökkel/tanárral egyéni megbeszélés,
- egyéb.

A pályaaorientációs sajátosságok és igények strukturált kérdéssorral azokra a jelenségekre szerettünk volna ráerősíteni, amelyekre vizsgálatunk fókuszál, vagyis a pályaaérdeklődés, a bizonytalanság és az iskolai pályaaorientációs szolgáltatások köré szerveztük a kérdéseket. A kifejtendő kérdések mellett a nagyobb kreativitást és gondolkodást igénylő mondatbefejezéssel igyekeztünk serkenteni a tanulói munkát. A nyolc kérdés és hat befejezetlen mondat hat témakört ölelt fel az alábbiak szerint:

- segítségigény: mi támogatja őt a pálya megtalálásában,
- határozottság: mennyire biztos a döntésében,
- tanulmányok: a tantárgyak és érdemjegyek hogyan befolyásolják a pálya kiválasztását,
- érdeklődés: mit gondol a pályaaérdeklődésének alakulásáról,
- iskolai segítség: az intézmény mivel járult hozzá az érdeklődése kialakulásához,
- információ: milyen egyéb segítséget vár.

A kutatás hipotézisei

A szakirodalom rámutatott arra, hogy nem ismerjük kellőképpen a gimnáziumokban tanulók érdeklődését, pályairányultságát és jövőbeli elképzeléseit. Kevés eszköz is áll a rendelkezésre a megismerő folyamathoz. Nem tudjuk, hogy az iskolán belüli munka hozzájárul-e a fiatalok érdeklődésének kialakulásához, elősegíti-e az intézményi pályaorientáció a tanulók érdeklődésének differenciáltságát, a határozott döntést. Nem világos, vannak-e olyan csoportok a tanulóközösségen belül, amelyek másfajta támogatást igényelnek-e a pályadöntés meghozatalához.

Célunk volt tehát egy pályaérdeklődési attitűdöt mérő eszköz saját mintára való vonatkoztatása, általa a gimnáziumi tanulók pályaérdeklődésének többszintű feltárása, továbbá a pályaérdeklődéshez kapcsolódó bizonytalansági változóval való kapcsolat megismerése. Emellett az iskolai pályaorientációs munka érdeklődésre gyakorolt hatását kívántuk kitapintani, különös tekintettel egyes tanulói csoportokra. A fentiek megválaszolásához négy hipotézist állítottunk fel.

H1 A Karriertábla kérdőív segítségével jellemezhető a gimnáziumi tanulók pályaérdeklődése, annak rugalmassága és differenciáltsága.

Nem lehet elég eszközt felvonultatni annak érdekében, hogy a tanulók érdeklődési sajátosságait feltárjuk. Hipotézisünk felállításakor joggal számíthattunk arra, hogy az újabb és újabb attitűdmérők olyan területekre is rávilágítanak, amelyekre a korábbiak nem, vagy kiegészíthetik azokat. A Karriertábla előzetes áttekintésünk alapján az általában használt eljárásoknál szélesebb érdeklődési spektrumot ölel fel, emellett a pályaérdeklődés egyéb konstruktumainak megismerésében is segítség lesz egyúttal. Célként tűztük ki tehát ennek a pedagógiai eszköznek a saját mintán való meghonosítását, ehhez pedig adaptálását.

H2 Azok a tanulók, akik többféle iskolai pályaorientációs szolgáltatást vesznek igénybe, differenciáltabb pályaérdeklődéssel bírnak.

A szakirodalom alapján az elméleti keretet adó három pályamodell is azt jelezte, hogy kimutatható hatásnak kell lennie a tanulók körvonalazódó pályaelképzelései és a látogatott pályaorientációs tevékenységek között. Hittük, hogy ez a hatás vizsgálatunkban is kitapintható. Kvázi hatásvizsgálatunkban nem arra voltunk kíváncsiak, melyik iskola által kínált szolgáltatás a legeredményesebb vagy legjobb, hanem célunk volt rámutatni, minél több pályaérdeklődést firtató eseménybe érdemes a tanulókat bevonni, mert pusztán ez is elősegíti az érdeklődés megszilárdulását, differenciálódását.

H3 A pályaválasztási bizonytalanság szintje a 10. és 12. évfolyamosok körében, illetve azoknál a tanulóknál jelentősebb, akik érdeklődése nem differenciált és nem rugalmas, viszont a differenciált pályáérdeklődésű tanulók alacsonyabb pályaválasztási bizonytalanságot élnek át.

Arra számítottunk előzetes ismereteink alapján, hogy azok a diákok, akik konkrét elképzelésekkel bírnak, terveik kivitelezéséhez jobban szem előtt tudják tartani tanulmányi eredményeiket, fókuszálnak fejlesztendő területeikre, s ezáltal kevésbé érinti meg őket az elbizonytalanodás jelensége. Célunk az volt, hogy megvizsgáljuk, kapcsolatban áll-e az érdeklődés kiforrottsága és a kétségek enyhülése.

Azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a döntési pontokon – tízedikben az emelt szintű tantárgy kiválasztásakor, végzősként pedig a szakválasztáskor – megemelkedik a bizonytalanság szintje. Ez akkor nem marad az evidencia szintjén, ha az előző hipotézisek megválaszolásából kiderül, hogy a bizonytalanság korrigálható az érdeklődés differenciálásával, vagyis az iskolai pályáorientációs munka fokozásával ezeken az évfolyamokon.

Hasonló bizonytalansági szintre számítottunk abban az esetben, ha a tanuló sem az érdeklődési differenciáltság, sem pedig a rugalmasság jeleit nem mutatja. Azaz nem is tudja pontosan megfogalmazni kívánságait, elvárásait és vágyait későbbi munkaterületével kapcsolatban, ugyanakkor nem is kellően nyitott a lehetőségek befogadására.

Célunk volt tehát azt megvizsgálni, mintánkban összefügg-e a pályaválasztási bizonytalanság, az érdeklődési differenciáltság és rugalmasság jelensége.

H4 A jó tanulmányi eredmény a pályáérdeklődés rugalmasságát növeli.

A szakirodalom azt jelezte, hogy az eleváció, vagyis a pályáérdeklődés összesített szintje egyfajta pozitív viszonyulás, rugalmasság a munkaterületek iránt. Elgondolásunk szerint a kiemelkedő tanulmányi eredményű tanulók esetében van lehetőség arra, hogy jó képességeik, szorgalmuk és tanulási szokásaik miatt széles érdeklődési körben gondolkodjanak, vagy könnyen váltsanak. Célunk az volt, hogy rávilágítsunk, minél jobb eredményt produkál egy tanuló rugalmassága, kíváncsisága annál erőteljesebb a pályák iránt.

A kutatás eredményei és jelentősége

Neveléstudományi kutatásunk keretében saját mintára adaptáltunk egy olyan pályaeérdeklődést vizsgáló eszközt, amely alkalmas pályatanácsadás keretében a jelenség feltárására és megismerésére. Segítségével kimutatható a tizenhat pályaeérdeklődési terület iránti egyéni vonzódás, valamint a standard összevethetővé teszi a tanulói eredményeket, azok erősségét. Láthatóvá vált, hogy a minta leginkább az oktatás-képzés, a turizmus-vendéglátás, a jog-közbiztonság és a kereskedelem-marketing területek irányában fogékony, s ez összességében megegyezik a szakirodalmi jelzésekkel. Ezekkel az érdeklődési körökkel kerülnek leginkább kapcsolatba a fiatalok, vagyis az iskolai témákat, az utazási szolgáltatásokat és a kereskedelmi munkát könnyen felismerik, azzal azonosulni tudnak. Alacsony átlaggal szerepelnek azok az érdeklődési skálák, amelyek kevésbé vonzóak, vagy még nem próbálták a tanulók, ilyen a gyártás, az agrár-természet-élelmiszeripar vagy a tudomány-matematika-mérnöki tevékenység. Ezek esetében kiugró értékekkel is találkoztunk, vagyis azok a diákok, akik ebben gondolkodnak, kevesen vannak, de meglehetősen határozottak.

Az érdeklődés másodlagos konstruktumai azt jelzik, hogy általában közepesen vagy inkább differenciált érdeklődésűek a vizsgált gimnázium tanulói. Ez jó jel, hiszen az iskola közvetlen és közvetett feladata is az érdeklődés folyamatos alakítása. Hasonló eredmény látható a pályadöntési elkötelezettség esetében is, közepesen elkötelezett a tanulók 50,2%-a.

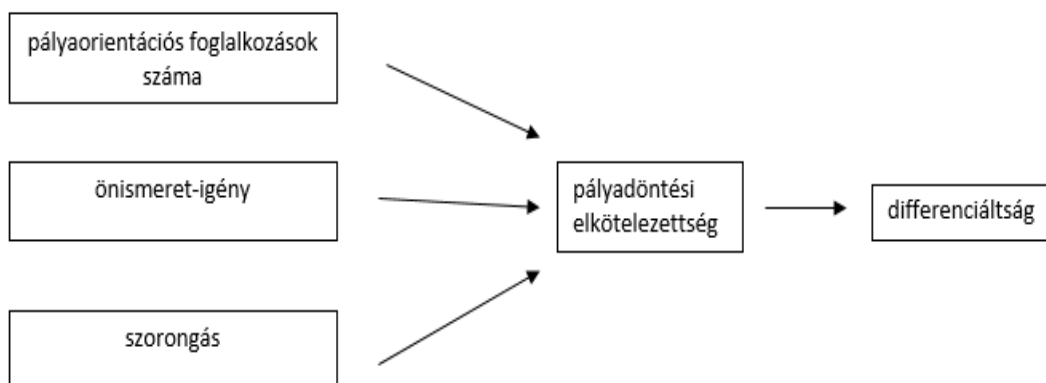
Mivel a szakirodalom szerint a pályaeérdeklődés és a pályaválasztási bizonytalanság összefüggést mutat, ugyanakkor nem teljesek ebben a tekintetben a kutatások, így szükségesnek tartottuk megvizsgálni a két jelenséget. Megállapítottuk, hogy jelen intézmény tanulói közepesen bizonytalanok, az általános bizonytalanság alacsony szintű, nem kifejezett a szorongás, de jelentős az ön- és pályaismeret-igény a fiatalok részéről.

Vizsgálatunkkal az iskolai pályaeorientációs munkát is érintettük. Az eredmények azt mutatták, hogy gimnáziumi éveik alatt többféle (átlagban 3,5 darab) szolgáltatást vesznek igénybe a tanulók. Mintánkban egyrészt követhető az iskola pályaeorientációs munkájának felépítése, másrészt az egyes évfolyamok által igénybe vett szolgáltatások. A kilencedik évfolyamosoknál még nem jellemző a rendszeres és erőteljes pályaeorientáció, inkább csak az úgynevezett kötelező iskolai pályaeorientációs napon vesznek részt. A 11. évfolyamnál dominál a pályaeorientációs nap, a végzősöknél erősödik az önálló ismeretszerzés, tehát az online tájékozódás és a felsőoktatási intézmények látogatása. A 10. évfolyamosok leginkább a pályaeorientációs napra és a vendégelőadó meghallgatására hagyatkoznak. A szolgáltatások közül összességében az egyéni segítség formái járulnak hozzá leginkább a tanulók pályaeérdeklődési differenciáltságához. Ha egyenként szemléljük a

szolgáltatásokat, akkor az osztályfőnöki beszélgetés, a diákmunka, a pályaválasztási kiállítás, az online források, a vendégelőadó meghallgatása és a csoportos foglalkozás nyújt a legtöbbet a diákoknak.

Mintánk rávilágított annak fontosságára, hogy a pályaeérdeklődés egyéb konstruktumait még érdemes kutatni. Különösen igaz ez a sokat vitatott eleváció (egy-egy szakirodalmak és általunk is használt rugalmasság) jelenségére. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a rugalmasság negatívan viszonyul a differenciáltsághoz, vagyis akinek pontos elképzelése van, az már kevésbé változtatja azt, míg a nem differenciált érdeklődésű hajlamos külső tényezők hatására átgondolni a döntését. Ám mintánkban azt tapasztaltuk, hogy a két jelenség közepesen erős összefüggést mutat, ugyanakkor az általános bizonytalanság jelenségével ellentétes irányú. Ez arra engedett következtetni, hogy változónk az érdeklődési differenciáltsággal együtt mozog, ugyanakkor a bizonytalanság ellenpárjaként szerepel, de nem általános értelemben, hanem a pályákhoz kapcsolóan. Vagyis rugalmasság helyett sokkal inkább egyfajta döntési elköteleződést jelző mérőszámmal van dolgunk. Indokoltnak gondoltuk tehát rugalmasság helyett pályadöntési elkötelezettség értelemben használni az eleváció fogalmát. Így értelmezhetővé válik, hogy a kellően differenciált érdeklődésű egyén elkötelezett az elképzelésében, ellenben az általános bizonytalanság nem érinti meg.

Kimutattuk, mely tényezők állnak kapcsolatban a pályaeérdeklődés kategorikusságával, azaz differenciáltságával. Jellemző kapcsolatot a pályadöntési elkötelezettséggel mutat, amely azonban az igénybe vett pályaeorientációs szolgáltatások számának, az önismeret-igény és szorongás szintjének (ebben a sorrendben) függvénye. Vagyis minél több iskolai szolgáltatást vesz igénybe a tanuló, illetve önismeret-igénye minél kifejezettebb, szorongása annál inkább csökken, erősödik elkötelezettsége, amely a differenciáltság szintjének növekedéséhez vezet. A kapcsolatot és folyamatot a következő ábrán szemléltetjük.

A pályaeérdeklődés differenciáltságát formáló tényezők

Kutatásunkból kiderült, hogy – mint oly sok területen – az egyes tanulói csoportok eltérő jellemzőkkel bírnak a pályaeérdeklődés szempontjából is. A nemi összehasonlítás visszatükrözte a szakirodalomban leírtakat, vagyis a lányok inkább az emberekkel, míg a fiúk a tárgyakkal kapcsolatos tevékenységeket részesítik előnyben. Évfolyamok tekintetében nem volt ennyire kirívó különbség. Szignifikáns eltérést az informatika pályaterület esetében találtunk, a kilencedik évfolyamosok jelentősebb mértékben kedvelik, mint a tizedikesek. Továbbá a végzős tanulók jobban ragaszkodnak az adatokhoz, rendszeres, ismétlődő munkafolyamatokhoz, mint az alsóbb évfolyamok.

Láthatóvá vált vizsgálatunkból, hogy a lányok differenciáltabb pályaeérdeklődéssel bírnak, mint a fiúk. Szintén a lányokra jellemző az erősebb szorongás, a nagyobb általános bizonytalanság, és több önismeret-igény merül fel náluk. Az évfolyamos összehasonlításból a tizedikeseknél találtunk kifejezett önismeret-igényt, illetve magasabb összesített pályaválasztási bizonytalanságot.

Eltérő tanulói csoportokat különítettünk el az érdeklődési jellemzők alapján. Az érdeklődés differenciáltsága alapján megállapítottuk, hogy a nem kellően differenciált pályaeérdeklődésű diákok kissé magas szorongási szintet mutatnak. A magas pályadöntési elkötelezettség fokát a magas ön- és pályaismeret-igény jelzi, vagyis minél kíváncsibb, nyitottabb a tanuló a pályainformációkra, annál inkább erősödik a pályadöntési elkötelezettsége, ezáltal a pályaeérdeklődés differenciáltsága.

Újabb csoportképző erőt jelentett, hogy egyes változók sztenderdizált értékeit vetettük össze. A három tanulói csoport jelentősen eltérő jellegzetességeket mutatott. A MEGREKEDTEK tanulmányaikban kissé elmaradtak, nem kellően elkötelezettek, az enyhe pályaismeret iránti igényük sem pótolja a differenciálatlan érdeklődést. A MÁR DÖNTÖTT kategóriába tartozók jó eredményekkel bírnak, elkötelezettek és érdeklődésük differenciált, ezáltal nem vágnak több ön- és pályaismeretre. A TÖKÉLETESRE TÖREKVŐK annak ellenére vannak nehéz helyzetben, hogy remek tanulmányi eredményt produkálnak, igen differenciált az érdeklődésük, fontos számukra a jövő, de további ön- és pályaismeretet igényelnek, ami feszültséget vált ki belőlük.

Az is kitűnt vizsgálatunkból, hogy bizonyos pályaterületekhez (a szorosan emberekkel kapcsolatos tevékenységekhez) magas differenciáltság társul, amelyet elősegít a női nemi hovatartozás, valamint a magas ön- és pályaismereti igény. A tárgyak, adatok és emberekhez kapcsolódó pályaterületek magas fokú pályadöntési elkötelezettséget követelnek meg. Ezen túlmenően az Adatok pályaterülettel ellentétben az általános bizonytalanság, feltehetően a gyakorlatiasság és a rendszerben gondolkodás miatt.

A tanulói visszajelzésekből kiderült, hogy a pályaválasztási bizonytalanság és az iskolától várt segítség tematizálja leginkább a gondolkodásukat. Döntő többségében meg tudják nevezni, mi nyugtalanítja őket, de összességében pozitívan tekintenek a pályákkal, továbbtanulással kapcsolatos információszerzési folyamatra. Elsősorban a tanárookra (illetve a közel álló személyekre, családtagokra) hagyatkoznak, a jövőre vonatkozó tudás megszerzésében őket tekintik forrásnak. Leginkább azt várják tőlük, hogy a lehetőségeket mutassák be. A fiatalokat az aggasztja, illik-e majd hozzájuk a választott pálya, el tudnak-e azon a területen helyezkedni, továbbá jól keresnek-e majd. Nagyon bíznak abban, hogy segítséggel csökken a döntéssel kapcsolatos bizonytalanságuk. Bár többen úgy nyilatkoztak, hogy az iskola nem járult hozzá semmivel a pályaérdeklődésük differenciáltságához, illetve nem tudtak megnevezni az iskola által indított hasznos pályaorientációs programokat, ez némileg ellentmond vizsgálatunknak, amely azt jelzi, a tanulók közepesen vagy inkább differenciált érdeklődéssel bírnak, amelyhez természetesen az iskolán kívüli egyéb külső tényezők is hozzájárulnak. Jónak találták az éves pályaorientációs napokat, a közösségi munkát és az önismereti foglalkozásokat. A felsőoktatási szakok részletes bemutatását és a szaktanárok visszajelzéseit jelölték meg elvárásként még az intézménytől. A tanulói vélemények összevetéséből az is kiderült, hogy aki biztos a döntésében, az általában elégedett is az iskola által nyújtott segítséggel. Akik viszont hiányolják a segítséget, azért meg tudják nevezni, mire van szükségük, és remélik, hogy általa javul a helyzetük, továbbá, hogy a tanárok iránymutatásában bíznak.

H1 A Karriertábla kérdőív segítségével jellemezhető a gimnáziumi tanulók pályaérdeklődése, annak rugalmassága és differenciáltsága.

Az eszközre vonatkozó hipotézisünket **igazoltuk**. A Karriertáblát több mintán is vizsgáltuk. Látszatérvényességgel kiszűrtük az esetleges hibákat, elírásokat, értelmezési problémákat, megbízhatósága és konvergencia érvényessége megfelelőnek bizonyult. Nagymintás elővizsgálatunk (N=327) és fővizsgálatunk (N=477) hasonló eredményeket hozott. Megállapítottuk, hogy a gimnáziumi tanulók elsősorban az oktatás-képzés, a turizmus-vendéglátás, a jog-közbiztonság és a kereskedelem-marketing világát találják vonzóknak, mert ezekben a tevékenységekben jórészt felismerik a mindennapokat. Kevésbé kedvelik ugyanakkor a gyártás, az agrár-természet-élelmiszeripar vagy a tudomány-matematika-mérnöki területeket. Ezt az eredményt korábbi vizsgálatok is megerősítették. Mintáinkban találtunk kiugró adatokat, ám ez a pályaérdeklődés kapcsán fontos információt rejt, hiszen azok a tanulók, akik a kevésbé preferált területek iránt érdeklődnek, kevesen vannak, viszont meglehetősen elkötelezettek. Az is kiderült, hogy van létjogosultsága a pályaérdeklődés másodlagos jellemzői feltárásának, hiszen arról is tájékoztatnak, hogy mennyire konkrét és biztos a tanuló érdeklődése. Mintáinkban azt láttuk, a fiatalok közepesen vagy inkább differenciált érdeklődésűek, s ez pozitív külső és

iskolai munkára utal. Arra is fényt derítettük ugyanakkor, hogy a szakirodalomban is vitatott rugalmasság jelensége mintánkban egészen más jelentéssel bír, feltehetően egyfajta pályadöntési elkötelezettséget rejt a fogalom. Összességében jól használható az eszköz a pályaeérdeklődés elsődleges és másodlagos konstruktumainak leírására, informálódásra, tanácsadói beszélgetés elindítására. Kezelése és elemzése egyszerű és rövid, mégis tizenhat különböző pályaterület és a hozzájuk kapcsolódó személyiségvonás ismerhető meg általa.

H2 Azok a tanulók, akik többféle iskolai pályaeorientációs szolgáltatást vesznek igénybe, differenciáltabb pályaeérdeklődéssel bírnak.

Második hipotézisünket **igazoltnak** tekintjük, hiszen van közvetett és közvetlen összefüggés is a differenciált pályaeérdeklődés és az igénybe vett pályaeorientációs szolgáltatások száma között ($p < 0,001$, $r = 0,183$). Az, hogy egy tanuló melyik differenciáltság szerinti csoportba kerül, 16%-ban határozza meg a pályaeorientációs szolgáltatásokon való részvétel. Ezen kívül a szorongással és önismeret-igénnyel együtt a pályadöntési elkötelezettségen keresztül is támogatja a differenciáltság kialakulását (Model 1 Sig. 0,000 $R = 0,281$ $RSq = 0,079$ $RSqAdj = 0,073$ $F(13,548)$ $p = 0,000$). Bár a tanulók azt jelezték, hogy az iskola által nyújtott lehetőségek nem elegendőek, mert több pálya- és szakmaismeretre, információra lenne szükségük, mégis a tanulók nagyobb része az inkább differenciált pályaeérdeklődésű csoportba tartozik. Vagyis fontos feladata van az intézménynek ezen a téren, több, jó minőségű, változatos program kezdeményezésével. Az is kitűnt a vizsgálatból, hogy az egyéni segítségnyújtási formákra érdemes fókuszálni, mert azok szignifikánsan hozzájárulnak a differenciáltság kialakulásához ($p = 0,033$, $r = 4,582$).

H3 A pályaválasztási bizonytalanság szintje a 10. és 12. évfolyamosok körében, illetve azoknál a tanulóknál jelentősebb, akik érdeklődése nem differenciált és nem rugalmas, viszont a differenciált pályaeérdeklődésű tanulók alacsonyabb pályaválasztási bizonytalanságot élnek át.

Harmadik hipotézisünket **részben igazoltnak** tekintjük. Bár a tanulói visszajelzések jelentőséget tulajdonítanak az érdeklődésnek a tanulmányi eredményesség alakulásában, vizsgálatunkban erre nem találtunk bizonyítékot. Nem találtunk összefüggést a tanulmányi átlag és az érdeklődés differenciáltsága között. Az tény, hogy a jobb tanulmányi eredményt mutató tanulók differenciált érdeklődésűek, de az nem egyértelmű, hogy a differenciáltság következményeként tanulnak-e jól minden tantárgyat vagy fordítva.

Nem sikerült bizonyítani, hogy a kevésbé differenciált érdeklődésű tanulók összességében szignifikánsan nagyobb pályaválasztási bizonytalanságot élnek át, viszont a kevésbé differenciált érdeklődésűek szorongása kifejezettebb. Vagyis a tanuló pályáérdeklődésének differenciáltsága a bizonytalansági alskálákon (szorongáson és önismeret-igényen) keresztül formálódik (Model 1 Sig. 0,000 R=0,281 RSq=0,079 RSqAdj=0,073 F(13,548) p=0,000). Ennek jelentőségét abban ragadhatjuk meg, hogy a szorongás és az önismeret hiánya fokozza a bizonytalanságot, mely akadályát képezheti a határozott pályadöntésnek.

Bár arra számítottunk, hogy tapasztalataink alapján a döntési ponthoz érő tanulóknál jelentkezik kifejezettebb pályaválasztási bizonytalanság, ám vizsgálataink során csak a tizedik évfolyamosoknál találtuk bizonyítékát annak, hogy megemelkedett ennek értéke a tizenegyedikesekhez viszonyítva (ANOVA SumSq=721,084 df=3 Msq=240,361 F=3,019 Sig=0,030 Scheffe_{10-11. évf.=3,27}). Az alskálák esetében is van jelentős eltérés a 10. és 11. évfolyamos tanulók között, mégpedig úgy, hogy a tizedikesek nagyobb önismeret-igényt támasztanak magukkal szemben (ANOVA SumSq=194,136 df=3 Msq=64,12 F=3,602 Sig=0,013 Scheffe_{10-11.évf.=1,635}).

Azt a feltételezésünket nem sikerült igazolni, hogy azoknál a tanulóknál jelentősebb a bizonytalanság, akik érdeklődése nem differenciált és nem rugalmas. Hipotézisünk azon alapult, hogy a két jelenség ellentétes irányban mozog, vagyis aki differenciált érdeklődésű, tehát tudja, mit szeretne, az nem lehet egyszerre rugalmas is. Ez ugyanis azt jelentené, hogy viszonylag sok dolog érdekli, de külső (például munkaerő-piaci) megfontolások miatt hajlandó egyik vagy másik érdeklődési terület felé elindulni, vagyis még nem kellően differenciált az érdeklődése. Tehát akinek nem is differenciált és nem is rugalmas az érdeklődése, nevezhetjük lapos érdeklődési mintának is, annak a tapasztalatok szerint nagyobb bizonytalansággal kellene szembenéznie. Kutatásunkban azonban a rugalmasság helyett egyfajta pályadöntési elkötelezettséget kifejező mérőszámot találtunk, mely együttjárást mutatott a differenciáltsággal (Model 1 RSq=0,241 RSqAdj=0,239 F=150,866 Sig=0,000). Következésképpen nem volt lehetőségünk tesztelni (a jelenség híján) a bizonytalanságot a nem differenciált és nem rugalmas tanulókon.

H4 A jó tanulmányi eredmény a pályáérdeklődés rugalmasságát növeli.

Ötödik hipotézisünket **nem sikerült igazolni**. A szakirodalomból kiindulva azt feltételeztük, hogy a jó tanulók, különösen a kitűnő tanulók esetében megfigyelhető, hogy mivel tanulmányi eredményességük kiemelkedő és képességeik is általában igen jól

működnek, nehezen felismerhető a konkrét pályaérelklődési terület, amiben ki tudnának vagy szeretnék teljesedni. Vizsgálatunk gátját jelentette, hogy a rugalmasság jelensége mögött mintánkban sokkal inkább egyfajta pályadöntési elklötelezettséget tapasztaltunk. Vagyis egyrészt okafogyottá vált az összefüggés feltárása, másrészt eleve nem találtunk szignifikáns kapcsolatot a tanulmányi átlag és a pályáérelklődés között. Ugyanakkor látható, hogy a jó tanulmányi eredményű tanulóknál az új változónak, vagyis a pályadöntés iránti elklötelezettségnak komoly szerepe van.

Felhasznált irodalom

- Atitsogbe, K. A., Moumoula, I. A., Rochat, S., Antonietti, J-P., Rossier, J. (2018) Vocational interests and career indecision in Switzerland and Burkinae Faso: Cross-cultural similarities and differences. *Journal of Vocational Behavior*. doi:10.1016/j.jvb.2018.04.002
- Borbély-Pecze T. B. – Fazakas I. - Juhász Á. (2019). Pályabolyongások – Pályaorientációról a Szakképzés 4.0 stratégia kapcsán, *Új Pedagógiai Szemle*, 7-8. 95-106.
- Borbély-Pecze T. B. (2010). *Életút támogató pályaorientáció*. Doktori dolgozat. ELTE PPK
- Bullock, E. E., & Reardon, R. C. (2008). Interest profile elevation, Big Five personality traits, and secondary constructs on the Self-Directed Search areplication and extension. *Journal of Career Assessment*, 16, 326-338. doi:10.1177/1069072708317379
- Chartrand, J. M. et al. (1990). Development and validation of the Career Factors Inventory. *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 37., No. 4., 491-501.
- Csányi V., Széll K. (2020). *Középiskolás tanulók iskola- és pályaválasztási motivációi*. Budapest, MKIK GVI Kutatási füzetek 1.
- Csirszka J. (1966). *Pályalélektan*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó
- Fuller, B. E., Holland, J. L., & Johnston, J. A. (1999). The relation of profile elevation in the Self-Directed Search to personality variables. *Journal of Career Assessment*, 7, 111-123.
- Gebauer F. (2009). Három évtized érdeklődési tesztek tükrében. *Budapesti nevelő*, 1.
- Hegy-Halmos N. (2016). *Az iskolai pályaorientáció szerepe és gyakorlata a hazai köznevelési intézményekben*. Doktori disszertáció, Budapest, ELTE PPK
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices (3rd ed.)*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Lukács É. F. (2012). *A pályaválasztás és identitásfejlődés összefüggései. A pályaválasztási bizonytalanság típusai az identitásállapotok tükrében*. Doktori disszertáció, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem
- Oklahoma Department of Education and Technology (2005). *Career Cluster Interest Survey*. <https://aea8transition.files.wordpress.com/2017/10/student-career-cluster-interest-survey.pdf> (Letöltve: 2020. augusztus 11.)
- Suhajda Cs. J. (2017). *A pályaorientációs tevékenység változása és megvalósulása a köznevelésben a rendszerváltozástól napjainkig különös tekintettel az információs folyamatokra*. Doktori dolgozat, Pécsi Tudományegyetem
- Tatár, J. (1984). *Pályakezdő szakmunkások beilleszkedése és beválása*. Doktori dolgozat, József Attila Tudományegyetem, Szeged
- Tóth P., Béky Gy. (2010). Tanulók pályae érdeklődése és pályaaattitűdje a szakközépiskolák 9-11. évfolyamán. *Szakképzési szemle*, 26(3), 252-267.

- Tóth, I. (1985). *Szaktanulók én-képe és pályaképe*. Doktori dolgozat, József Attila Tudományegyetem, Szeged
- Tudlik Cs. (2020). *Pályaérdeklődési sajátosságok az életkor és a tanulmányi eredmény függvényében*. Előadás, XX. Országos Köznevelési Konferencia, november 5-7.
- Varga S. (1977). *Önismeret és pályaorientáció serdülőkorban*. Doktori dolgozat, József Attila Tudományegyetem, Szeged
- Várhelyi F. (1983). *A gimnáziumi tanulók érdeklődésének pedagógiai pszichológiai vizsgálata*. Doktori dolgozat. Szeged: József Attila Tudományegyetem
- Zakar A., Helembai K. (1985). A szaktanulók érdeklődés- strukturájának [!strukturájának] vizsgálata. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: sectio paedagogica et psychologica*, (27). pp. 197-208.

Az értekezéshez kapcsolódó közlemények és előadások

Tudlik Csilla: **Examination of different student groups and the phenomena related to vocational interest** In: K. Nagy Emese (K. Nagy Emese Nevelésszociológia) ME/BTK/Tanárképző Intézet; Egri Tímea (Egri Tímea pszichopedagógia) ME/BTK/Tanárképző Intézet; Jaskóné Gácsi Mária (Jaskóné Gácsi Mária Irodalomtudomány, neveléstudomány) ME/BTK/Tanárképző Intézet (szerk.) „Értékteremtés – Kihívások a Pedagógiában, Gyógypedagógiában és a Tanárképzésben”: TANULMÁNYKÖTET A XIII. ORSZÁGOS TANÍ-TANI KONFERENCIÁRÓL Konferencia helye, ideje: Miskolc, Magyarország 2022.02.04. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, pp 586-596 (2022)

Tudlik Csilla: **A pályaeérdeklődés három konstruktuma, amely segíti a gimnáziumi tanulók megismerését** KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE (1589-519X 2064-4027): 19 3-4 pp 85-95 (2021)

Tudlik Csilla: **Examination of different students groups and the phenomena related to vocational interest** XIII. Taní-tani Online Konferencia Értékteremtés - Kihívások a pedagógiában, gyógypedagógiában és a tanárképzésben, Miskolc, 2022. február 4. Megjelenés: (2022)

Tudlik Csilla: **A tehetséges tanulók pályaeérdeklődési sajátosságai** In: Molnár Gyöngyvér (Molnár Gyöngyvér pedagógiai értékelés) SZTE/BTK/Neveléstudományi Intézet; Tóth Edit (Tóth Edit Neveléstudomány) SZTE/BTK/NevtudI/MTA-SZTE Képességfejlődés Kutatócsoport (szerk.) A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira: XXI. Országos Neveléstudományi Konferencia Szeged, 2021. november 18-20. : program, előadás összefoglalók Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország 2021.11.18. - 2021.11.20. (Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet) Szeged: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet, p. 151. 1 p. (2021)

Tudlik Csilla: **A pályaeérdeklődés kialakításának fontossága az iskolai munkában** Múlt - jelen - jövő a neveléstudományok tükrében konferencia és könyvbemutató MTA programsorozat (előadás), Eger, 2021-11-12 MTA Miskolci Akadémiai Bizottság Pedagógiai Szakbizottsága, MPT Eszterházy Tagozata, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Neveléstudományi Intézete Megjelenés: (2021)

Tudlik Csilla: **A pályaeérdeklődés kialakításának fontossága az iskolai munkában** In: Zagyváné Szűcs Ida (Zagyváné Szűcs Ida Neveléstudomány); K. Nagy Emese (K. Nagy Emese Nevelésszociológia) ME/BTK/Tanárképző Intézet (szerk.) Kihívások és megoldások a XXI. század pedagógiájában: válogatás a Pedagógiai Szakbizottság tagjainak

a munkáiból Miskolc, Eger: Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, pp 103-132 (2021)

Tudlik Csilla: **A pályaeérdeklődés három konstruktuma, amely segíti a gimnáziumi tanulók megismerését** In: Podráczky Judit (Podráczky Judit pedagógusképzés) MATE/NI/Gyermeknevelési Tanszék (szerk.) 14. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia: Program és absztraktok Konferencia helye, ideje: Kaposvár, Magyarország 2021.09.02. - 2021.09.04. (Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem) Kaposvár: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus, p. 151. 1 p. (2021)

Tudlik Csilla: **Pályaeérdeklődési sajátosságok az életkor és a tanulmányi eredmény függvényében** ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE (1215-1807 1788-2400): 71 01-02 pp 97-108 (2021)

Tudlik Csilla: **Pályaeérdeklődés - a jó(l)lét alapköve** In: Mező Ferenc (Mező Ferenc Pedagógiai pszichológia) ; Mező Katalin (Mező Katalin gyógypedagógia, felnőttképzés, pszichológia) DE/GyGyK/Gyógypedagógiai Intézet (szerk.) Program and Abstracts of the VI. International Interdisciplinary Conference Konferencia helye, ideje: Online konferencia 2021.03.19. Debrecen: Kocka Kör, p. 231. (2021)

Tudlik Csilla: **Pályaeérdeklődési sajátosságok az életkor és a tanulmányi eredmény függvényében** In: Engler Ágnes (Engler Ágnes Neveléstudomány) DE/BTK/Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet; Rébay Magdolna (Rébay Magdolna Éva nevelés- és művelődéstörténet) DE/BTK/Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet; Tóth Dorina Anna (Tóth Dorina Anna Neveléstudomány) DE/BTK/Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet (szerk.) Család a nevelés és az oktatás fókuszában: XX. Országos Neveléstudományi Konferencia: Absztraktkötet Konferencia helye, ideje: Debrecen, Magyarország 2020.11.05. (Debreceni Egyetem BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet) Debrecen: Debreceni Egyetem, MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, p. 456. (2020)

Tudlik Csilla: **A pályaeérdeklődés kapcsolata a pályaválasztási bizonytalansággal és a karrierdöntési én-hatékonysággal** OXIPO: INTERDISZCIPLINÁRIS E-FOLYÓIRAT (2676-8771): 2 3 pp 43-54 (2020)

Tudlik Csilla: **Pályaeérdeklődés (elméleti alapok, gyakorlati javaslatok)** Nyíregyháza: Nyíregyházi Tankerületi Központ, 104 p. (2020)

Tudlik Csilla: **Bizonytalanság, hatékonyság, érdeklődés** V. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia (előadás), Debrecen, 2020-03-20 Kocka Kör Kulturális Egyesület

Tudlik Csilla: **Interest, work values and STEM fields: Secondary school students' opinion on future work.** In: Grajcar Stefan; Tomas Sprlak (szerk.) Career Guidance for Inclusive Society Konferencia helye, ideje: Bratislava, Szlovákia 2019.09.11. - 2019.09.13. (International Association for Vocational and Educational Guidance) Bratislava: Združenie pre kariérové poradenstvo a rozvoj kariéry, pp 415-425 (2020)

Tudlik Csilla: **Interest, Work Values and STEM fields - Secondary school students' opinion on future work** In: Grajcar Stefan; Tomas Sprlak (szerk.) Career Guidance for Inclusive Society Konferencia helye, ideje: Bratislava, Szlovákia 2019.09.11. - 2019.09.13. (International Association for Vocational and Educational Guidance) Bratislava: Združenie pre kariérové poradenstvo a rozvoj kariéry, pp 136-137 Paper ISBN 978-80-570-1585-7 <https://www.iaevgconference2019.sk/>. (2019)

Tudlik Csilla: **Az érdeklődés pályaválasztási tanácsadásban történő feltárása Karriertábla segítségével** In: Molnár Edit Katalin (Molnár Edit Katalin Neveléstudomány) SZTE/BTK/Neveléstudományi Intézet; Dancs Katinka (Dancs Katinka neveléstudomány) SZTE/BTK/Neveléstudományi Intézet (szerk.) PÉK 2019 [CEA 2019] XVII. Pedagógiai Értékelési Konferencia [17th Conference on Educational Assessment]: Program és összefoglalók [Programme and Abstracts] Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország 2019.04.11. - 2019.04.13.